

Naturhistorier fra Færøerne: Rejse til Varmakelda og Alm. Mosesnegl (*Lymnaea peregra*)(Gastropoda) på Færøerne

H. N. Garner¹

I juli 2012 og atter i juni 2013 rejste jeg sammen med min hustru til Færøerne. Et af rejsens mål var Varmakelda ved Fuglafjörður på Eysturoy, og formålet var en undersøgelse af eventuel forekomst af ferskvands-snegle på denne biotop.

Den varme eller snarere lunkne kilde, der anses for at være en sidste rest af Færøernes vulkanisme, har trods sin lidt afsides beliggenhed været bemærket, vistnok allerede i Middelalderen. I forne tider samledes færøsk ungdom ved Skt. Hans til dans på en bred stenhelle i nærheden af kilden, som også har været anset som helsebringende (Forchhammer 1821).

Den berømte danske geolog J.G. Forchhammer opsøgte kilden og noterede for 20. september 1821 i sin dagbog (oversat fra tysk): "Warmakilda. – Denne berømte kilde findes på den nordlige skråning af bjergene ned mod Fuglafjörður 30 fod over havkanten. Den vælder frem mellem et af tørt forvitret porfyrlag og den faste klippegrund og strømmer meget kraftigt. Temperaturen var, da vi opsøgte den, 65,5 grader Fahrenheit (sv. t. 18,7 grader Celsius), luftens temperatur 46 gr. F. (sv. t. 7,8 gr. C.). Kildens omgivelser var meget tiltalende."

Kilden er altså velkendt og figurerer på adskillige kort, men viste sig i praksis vanskelig at lokalisere for ikke-stedkendte. Sommeren 2012 var ret nedbørsfattig, og mange af de færøske kilder og fosser var reducerede eller helt ophørt at rinde, så der mange steder blot var små, afbrudte vandansamlinger tilbage i bækkelejerne. Ved bivejen mellem vej no. 65 og Leirvík markerer en høj sten med indskriften "Varmakelda", at kilden befinder sig på fjeldskråningen mellem vejen og fjorden (Fuglafjörður). Der var dog ikke en sti i terrænet, og en eftersøgning 18.7.2012 blandt de mange bækkelejer førte ikke til Varmakelda. Adskillige vandansamlinger blev undersøgt, men vandets temperatur var overalt den samme som luftens ca. 11 gr. C (digitalt termometer – grader Celsius med en decimal).

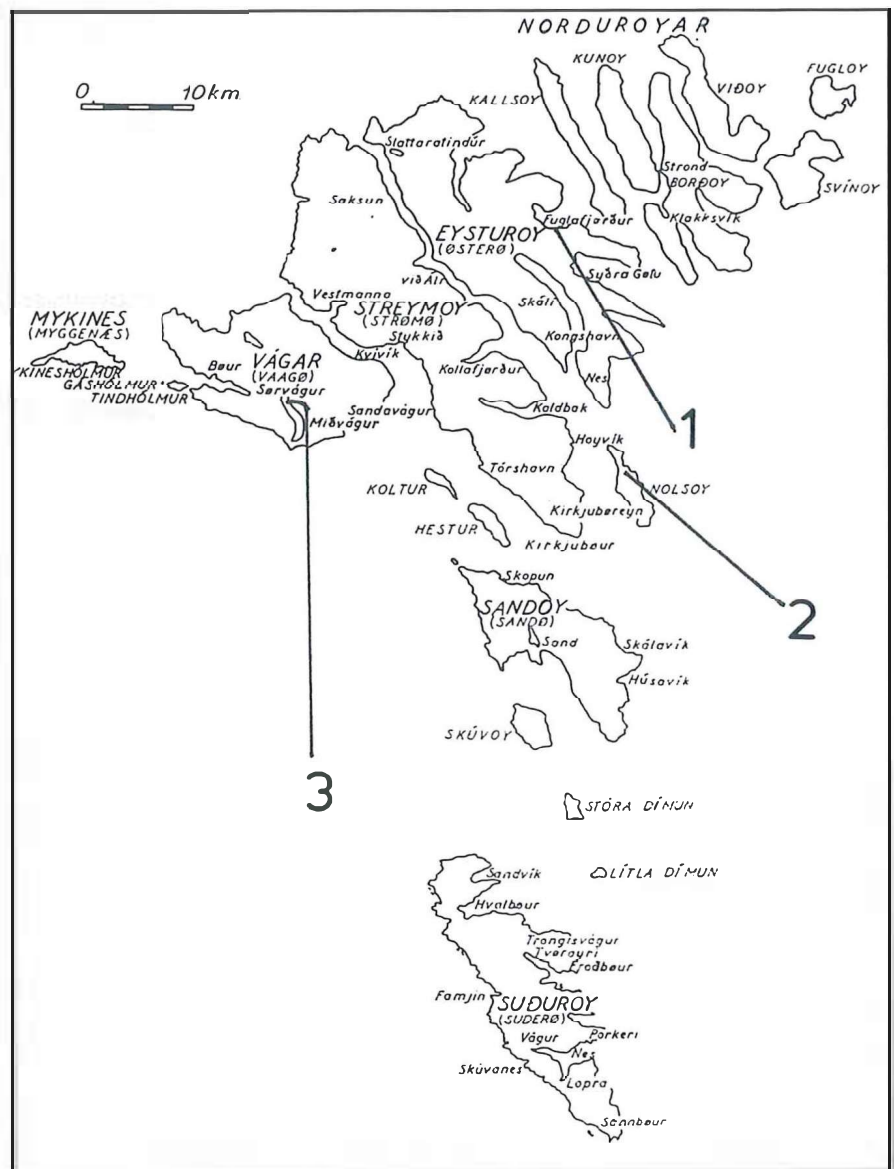

Fig.1 Kort over Færøerne (eft. Kampp 1950), 1. Varmakelda 2. Nolsoy 3. Leitisvatn

I et af disse vandhuller fandtes Alm. Mosesnegl, *Lymnaea peregra*. Året efter blev eftersøgningen af Varmakelda genoptaget - 20.7.2013. Medens det året i forvejen havde været behageligt tørvejr, var det nu silende regn. Bækkeløbene var atter vandfyldte med stærkt strømmende vandfald nedover bjergskråningerne mod fjorden (en "regntæt anorak" viste sig at være alt andet, og

undertegnede blev gennemblødt). En vandring langs de ujævne skrånter førte forbi adskillige, rindende småvande, hvis temperatur alle målttes til 11 gr. C - ca. som luften.

VARMAKELDA – ENDELIG FUNDET
Endelig nåede jeg et kildevæld, der målttes til 18,7 gr. C, åbenbart efter 192 år stadig det samme som Forchhammers 18,7 gr. C.

¹Calmus Research, Strandvejen 5, Sejs 8600 Silkeborg

Det er overraskende, men dog ikke urealistisk, at vandet i Varmakelda øjensynligt har holdt den samme, relativt høje temperatur i næsten 200 år.

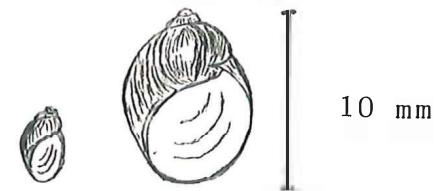
Varmakelda viste sig at være et skålformet, nærmest cirkelrundt bassin, opdæmmed med en række sten og med overløb mod fjorden. Fra bunden af ret små sten steg enkelte bobler op med det udstømmende vand. Med ketcher opfiskede jeg mere end en snes sten enkeltvis fra kildens bund i håb om at finde fastsiddende snegle, men eftersøgningen var forgæves. Visuelt var der, trods den ringe dybde og det meget klare vand, heller ikke noget at hente. Det eneste synlige organiske liv var en lille algeklump i bassinets overløb.

Foruden Varmakelda undersøgte vandhuller på Nolsoy og et stykke brændingsbred af søen Leitisvatn på Vagar for forekomst af ferskvandssnegle. I Varmakelda brugte jeg en ny ketcher, da det iflg. færøsk lov ikke er tilladt at bruge fiskeredskaber i flere indvande, med mindre de desinficeres mellem vandene. På Leitisvatns brændingsbred optoges og vendtes 50-60 sten og i vandhuller på Nolsoy ligeledes et større antal sten for indsamling af snegle.

Der findes kun to arter af ferskvandssnegle på Færøerne, begge vidt udbredte: Alm. Mosesnegl, *Lymnaea peregra* O.F. Müller og Pytsnegl *Lymnaea truncatula* O.F. Müller (Mandahl-Barth 1938). Kendskabet til udbredelsen er sammenfattet efter foreliggende litteratur om emnet, kilder fra 1864, 1868, 1934 og 1938 (Fog 1971); der synes ikke at foreligge senere publiceringer (Zool. Ref. List Faroe 2011). Det skal her indskydes, at Pytsnegl er mellemvært for den skadelige Fårets Leverikte, *Fasciola hepatica* Linneus og Alm. Mosesnegl for fuglesnyltende ikter (Lützen & Bovin 1934). Fåret er jo et utroligt vigtigt husdyr på Færøerne, såvel som i resten af Nordatlanten.

Selvom undersøgelsen af Varmakelda for snegleforekomster gav negativt resultat, må forekomsten af *L. peregra* på den nære na-

Fig. 2 Alm. mosesnegl (*Lymnaea peregra*) (O.F.Müller) fra vandansamling tæt ved Varmakelda.

bolokalitet på bjergskrånningen noteres som et nyt fundsted, som ikke er anført i Fauna Faeroensis (Mollusca). Arten er kendt fra 7 lokaliteter på den nordlige del af Eysturoy, hvor det nærmeste fund er i Vatndal (Fog 1971). Endvidere bekræfter de aktuelle fund de tidligere fund af *L. peregra* i Leitisvatn på Vagar og på Nolsoy.

LAV PH EN UDFORDRING FOR SKALBÆRENDE SNEGLE

I Varmakelda målttes vandets pH med farvesticks til 5, hvilket gør det praktisk talt umuligt for ferskvandssnegle at leve, da de ved denne pH ikke kan danne deres kalkskaller. Grænsen ligger ved 5,2 og det endda kun undtagelsesvis, da normalgrænsen ligger ved pH 6 (Økland 1983). Mange indvande er meget kalkfattige, dels pga. de normalt rigelige regnmængder på Færøerne (på Eysturoys højeste partier med en maksimumsværdi på 2000-2500 mm (Søgaard 1995)) og dels pga. det ofte meget tynde jordlag over klippegrund. Disse forhold resulterer i, at ferskvandssnegle ofte kun kan optræde som "pejusformer" med svage kalkskaller.

Dette gælder eksemplarerne af Alm. Mosesnegl fra nabovandet til Varmakelda samt ex. af samme art taget 21.6.2013 på undersiden af sten fra Vagarøen Leitisvatns østlige brændingsbred. De små skaller fra Leitisvatn var så tynde og svage, at flere skadedes ved selv lempelig transport, og periostracum (skallens yderste, farvede beskyttelseslag) er pletvist eroderet tillige med skallens spir. Ikke destomindre yngler arten under de vanskelige livsvilkår, sammen med sneglene fandtes deres æghob. *L. peregra* kan dog andetsteds på Færøerne opnå en skalhøjde på indtil 18 mm (Lützen & Bovin 1934), hvilket er dyrenes normal-

størrelse (Mandahl-Barth 1949). Halvtreds år tidligere tog jeg også *L. peregra* sammen med ex. af *L. truncatula* i Leitisvatn. Alle var også dengang dværgagtige pejusformer, omend 1963-eksemplarenes skaller var en anelse mere solide end de nyligt fundnes. Nogle ex. af *L. peregra* 2012 fra vandhuller på Nolsoy var nok ganske små, men havde også mere solide skaller.

EN KALKKILDE I SURE FERSKVANDE?

En mulig overset kalkreserve kan være forekomsten ved vandhullerne på Nolsoy af enkelte, meget kraftige skaller af Albueskæl, *Patella vulgata* Linneus, som strandskader løsner fra strandklipperne og flyver med ind over land, hvor fuglene ofte - efter at have fortæret denne havsnegls bløddel - efterlader de tomme skaller ved tjørn og andre vandansamlinger (Joensen 1982; Kryger 1941) ("tjørn" er på Færøerne navnet på list større vandhuller).

P.S.: Skulle andre ønske at finde frem til Varmakelda uden lokalkendt ledsager, må man regne med, at den rejste sten med teksten "Varmakelda" ikke findes umiddelbart over kilden, at der ikke findes nogen synlig sti dertil, men at man bør holde øje med to mindre varder, den ene halvvejs, den anden umiddelbart i nærheden af kilden. Et nyere færehegn vanskeliggør pt. den mest direkte adgang til stedet.

CITERET LITTERATUR

Bloch D, Debes Dahl M, Magnussen E & Bjerre Skaaning S 2001: Zoological Reference List of the Faeroe Islands. - Færøya Naturrugripassavn (Upd. 23. febr. 2001).

Fog K 1971: Land and Freshwater Mollusca. - The Zoology of the Faeroes. Vol.

III, Part 1. LVIII. Copenhagen 1928-71.

Forchhammer JG 1927: Reise til Færø-
erene. Dagbog 28. april til 21. august 1821.
– København, Thiele.

Joensen JS 1982: Havet omkr. Færøerne.
Dyrelivet v. Bunden – Benthosfaunaen. Pp.
38. – I: Nørrevang & Lundøe (red.), Færø-
ernes Natur. København.

Kryger JP 1941: Spredte Erindringer fra

to Samlerejser til Færøerne (2). – Flora og
Fauna 47: 37-38.

Lützen MV & Bovin P 1934: Leveriktens
Forekomst og Bekæmpelse på Færøerne. –
10. Beretning fra Statens Landbrugsforsøg
på Færøerne. København.

Mandahl-Barth G 1938: Land- and Fresh-
water Molluscs. – The Zoology of Iceland,
vol. IV (p. 65). Copenhagen & Reykjavik.

Mandahl-Barth G 1949: Ferskvandsblød-

dyr. Bløddyr III. – Danmarks Fauna 54.
Gads Forlag, København.

Søgaard H 1996: Klima, Vind og Vejrlig
på Færøerne. – I: Guttesen R (red.), Topo-
grafisk Atlas Færøerne 5, p. 24. Kort- og
Matrikelstyrelsen.

Øldand J 1983: Ferskvannets Verden 3. Re-
gional Økologi og Miljøproblemer, p. 121.
Oslo-Bergen-Stavanger-Trondheim.

Fig. 3 Vandfald ved Húglafarður 2012.
Foto: Holger Garner